

S A Y I 1 6 • 2 0 0 6

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

İBN HALDUN
Özel Sayısı
II

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

yaşadığını anlatan Ahmed Hilmi, sadece oralarda gördüklerine hayranlığını belirtmekle yetinmiştir (s. 143). Ahmed Hilmi, “Tasavvuf-i İslâmî” başlığı altında tasavvufun mahiyeti hakkında bilgi vermiştir. Burada da tasavvufun “hikmet-i İslâmiyye” mânâsını ifade ettiğini belirterek bakış açısını ortaya koymaktadır (s. 191). “Hikmet ve hakikate dair yazılan âsâr-ı celilenin en mutenâ ve esaslı noktaları daima remz ve işaretle geçilmiştir. İlm-i hakiki-yi tasavvuf, üstattan tilmîze, şeyhten müride emanet edilmek sûretiyle zamanımıza kadar gelebilmiştir” (s. 191) ifadesiyle tasavvuf ve onun epistemolojik temellerinin yanında yer almaktadır. Batı’da tasavvufu İslâmî ilimlerden ayrı olarak anlayanları tenkit eden Ahmed Hilmi (s. 191), felsefenin temel konularında tasavvufî bakış açısını benimseyerek muarızlarının yanıldıklarını ispata çalışmaktadır (s. 181–316).

“Mesâil-i İlmiye” kısmında verdiği “Tarikat Mesâili Lüzûm-ı İslahat” başlığı altında tekke ve zaviyelerin insanları kabiliyetlerine göre kemale erdiren birer kurum olduklarını anlatan Filibeli, başta Hz. Peygamber ve İmâm-ı Azam olmak üzere birçok ulema ve hukemanın derviş olduklarını ifade etmektedir (s. 317). Yaşadığı tecrübelerden de örnekler vererek tarikatın dünya ve ahiret mutluluğunun kefilisi olduğunu belirtmektedir. *Füsûsu’l-hikem’e* ayırdığı başlık altında bu eserin şerhlerinin sadece eseri anlaşılabilir kılmaya hizmet ettiğini anlatarak *Füsûs’un* doğru anlaşılması için “feyz-i inâyeti ve nazar-ı âtufeti sârî ve cârî olan ruhâniyet-i mübâreke-i Şeyh’ten mazhar-ı imdâd” gerektiğini ifade etmekte (s. 324), İbnü’l-Arabî’ye itiraz edenlerin onu anlayamadıklarını belirterek İbnü’l-Arabî’nin oldukça önemli bir kıymeti haiz olduğunu ısrarla vurgulamaktadır (s. 327–328).

Mahmut Çınar

Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme

Steve Woolgar (çev. Hüsamettin Arslan)

İstanbul: Paradigma, 1999. 155 sayfa.

Batı’da bilim nosyonu hakkında bütün hızıyla süren tartışmalar, bir taraftan bilim anlayışında yeni perspektifler geliştirilmesine imkân sağladığı hâlde, öbür taraftan da modern bilim anlayışındaki bunalımları derinleştirmektedir.

Steve Woolgar'ın eseri, modern bilim anlayışının meşru sabit zeminden ve prensiplerden yoksunluğunun giderek daha çok farkına varılması ve bu durumdan doğan problemlere çözüm getirme gayretleri yolunda yapılan çalışmaların son halkalarından biri olarak görülebilir. Bilim nosyonunu inceleyen Woolgar, bilimin sadece klasik özcü incelemelerini değil, nominalist ve rölativist incelemelerini de tatmin edici bulmamakta, onların da -farklı bir biçimde bile olsa- özcülüğe ve nesnelci bilim anlayışına bağlı kaldıklarını ileri sürmektedir. Bu kanaat bütün kitap boyunca temellendirilmeye çalışılmakta ve özcülüğe bağlılığın nedenleri ve onu aşmak için mümkün stratejileri irdelenmektedir.

“Türkçe Baskıya Önsöz”, “Önsöz”, “Giriş”, yedi bölüm, “Sonuç”, “Ek Okuma Önerileri” ve “Dizin”den oluşan kitap, dört temel kavram ekseninde düzenlenmiştir: “Temsil (Representation)”, “Tersine Çevirme (Inversion)”, “Geriye Yansıtma (Feedback)” ve “Dönüştürülme (Reflexivity)”. Bilim ile ilgili bu güne kadar yapılmış araştırmalarda, bilimsel bilginin üretilmesinde sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamın önemini ve bilimin rölatifliğini vurgulayarak ciddi başarılar sağlanmasına rağmen, yazar hâlâ bilim incelemelerinin özcü bilim anlayışından tamamen kurtulamadıklarına dikkat çekmektedir. İlk dönem bilim anlayışı, akıl ve mantığı bir öz ve eleştirilerden bağışık kara kutular olarak gördükleri hâlde, rölativist anlayış bunların yerine başka kurallar, özler ikame etmiş; bu anlayış kendisini dekonstrüksiyona tabi tuttukları bilimden ayrı ve tartışmanın hedefine tatbik edilen eleştirilerden bağışıkmiş gibi takdim etmiştir. Woolgar burada önemli bir noktaya işaret etmektedir. O, bilimsel bilginin sosyolojisinin epistemolojik olarak rölativist bir tutum içinde olduğu hâlde, ontolojik olarak realist kaldığına dikkat çekmektedir. Yazar, ontolojik realizme hâlâ sadık kalmanın temel nedeninin temsil ideolojisine gösterilen bağlılıktan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Temsil, “orada” bulunduğu varsayılan nesnelere veya olgular hakkında imajlar üretmeyi sağlayan araçtır. Temsil ideolojisine bağlılık, temsilin nesne ve olgulardan sonra geldiği ve temsilin nesne ve olgulardan hareketle oluşturulduğu varsayımından kaynaklanmaktadır. Woolgar bu varsayımı bir yanılgı olarak görmekte ve temsil ideolojisi ile baş edebilmek için, her şeyden önce bu yanılgının ortadan kaldırılması gerektiğini öne sürmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için yazar, “tersine çevirme (inversion)” ve “geri yansıtma (feedback)” kavramlarını önermektedir. Tersine çevirme, nesnenin temsili önceliği varsayımının yerine, temsilin önceliğini ve nesnenin temsil ile oluşturulduğunu savunmaktadır. Geriye yansıtma ise bilimin bizim pratiklerimizin

dışında “orada” bir nesne olarak anlaşılması fikrine karşı çıkmaktadır. Keşif örneklerine başvuran yazar keşfedilmiş bir nesnenin varlığının ve karakterinin, farklı sosyal şebekeleri oluşturan gruplara göre farklı olduğu sonucunu çıkarmakta ve bu farklılığın, nesnenin keşfinden önceki varlığı ile ilgili standart varsayımın temelini kazıdığını öne sürmektedir. Nesnelere temsil aracılığı ile keşfederiz. Yazar bir nesnenin mevcudiyetini, bir temsil formuna başvurmaksızın ispatlamanın imkânsızlığını savunmaktadır. Dolayısıyla dünyayı ve olguları temsil pratiği oluşturmaktadır. Aynı zamanda burada sosyal bağlam da gözardı edilmemelidir. Tersine çevirme işleminin bize sağlayacağı şey, bilimde kemikleşmiş kurallardan kurtulma ve daha çok yaratıcılık elde etmektir. Tersine çevirme işlemi, temsillerimizin herhangi “oradaki” bir özün bilgisini aktaran bir araç değil, kendimiz tarafından oluşturulan bir söylem olduğunu bize göstermektedir. Kuralları kendimiz oluşturuyoruz. Woolgar aklın, mantığın ve kuralların bilimsel pratiklerin ve bilimsel bilgi üretme sürecinin belirleyicileri değil, sonradan yapılan bir rasyonelleştirmeleri ve düzenlemeleri olduklarını savunmaktadır. Akıl, mantık ve kurallar pratiği belirlemez, onu düzene koymak ve anlamlı kılmak için sonradan pratiğe aşılır. Fakat yazara göre, bütün bu farkındalıklara rağmen, bilimi mantıkla (kurallar ya da akılla) açıklama girişiminden vazgeçemez veya onları başka bir şeye tercih edemeyiz. Yazar daha çok normların ve kemikleşmiş kuralların bilimsel yaratıcılığın önünü keseceğini düşündüğü için bu çözüm yollarına başvurduğunu ima etmektedir. Normlar ve kurallar ihlal edilerek daha çok yaratıcılık sağlanabilir. Fakat bu noktada yazara bir itirazda bulunabiliriz. O, nesne ve olguların temsiller aracılığı ile oluşturulduğunu savunduğu hâlde, bir olgu olarak bilimsel pratik ile rasyonalite arasındaki ilişkide aynı yolu izlememektedir. Yazar önce pratiğin geldiğini, daha sonra ise onu rasyonelleştirme ve kurallara göre düzenleme aşamasının izlendiğini savunmaktadır.

Bilimsel söylemin doğasını ele alan yazar, bu söylemin nesnelere objektivitesini nasıl dayattığını irdelemektedir. O, bu dayatmanın temelde metinsel bir organizasyon içinde gerçekleştirildiğini öne sürmektedir. Metnin organizasyonunun özellikleri belirli bir okumayı ve yorumu sağlamaktadır. Bir metinde kullanılan başlıklar, o metnin basıldığı dergi veya yayınevi, metinde kullanılan dışsallaştırma aygıtları (tanımlanan fenomenin yazarın faaliyet alanı dışında bir varoluşa sahip olduğu imaları), söylenenleri köklü geçmişini olan bir bilim cemaatinin üyesi sıfatıyla ileri sürme vb. nesnelere objektifli-

ğini, dolayısıyla da bilimsel bilginin olgusallığını artırmaktadır. Dolayısıyla bilimsel bilgi bir moral evren ya da ilişkiler ağı içerisinde üretilmektedir.

Woolgar, söz konusu moral düzeni yıkmamanın ve tersine çevirmeyi canlı tutmanın imkânlarını araştırmakta, bu bağlamda “reflexivity (dönüşlülük)” kavramını ele almaktadır. Bilimin etnografik incelenmesine başvuran yazar, bu alanda yapılan araştırmaların bilimin ve bilimsel bilginin sosyal olduğu yönünde önemli başarılar sağlamasına rağmen, temsil nosyonu içinde kaldığını, onu tartışmayı başaramadığını, dolayısıyla da özcü anlayışı farklı bir şekilde sürdürmeye devam ettiğini savunmaktadır. Yazar, başarılı bir bilim etnografisinin refleksif etnografi olması gerektiğini öne sürmektedir. Refleksif etnografi bilimin değil, temsilin refleksif etnografisidir. Woolgar refleksif etnografi geliştirmenin de bazı zorluklarına dikkat çekerek kendisinin dahi kitapta yaptığı tartışmalar boyunca temsil nosyonunu kullandığını söylemektedir. Yazara göre refleksivite incelemeleri, bir temsilden kaçma teşebbüsü değildir. Amaç, mevcut mutabakatları değiştirerek yeni temsil sorgulama tarzları sağlayabilmektir. Yazara göre tersine çevirmeyi canlı tutacak olan şey, temsili bilinçli bir şekilde araştırma konusu edinmektir.

Woolgar'ın temsil ideolojisine tatmin edici bir çözüm getiremediği görülmektedir. Bütün bu tartışmalardan sonra bazı temel sorular hâlâ açıkta kalmaktadır: Bütün bu tartışmalar hangi zeminde yapılmaktadır? Yazarın bilimsel bilgi ile ilgili düşünceleri hangi sıfatla söylenmektedir? Daha da önemlisi, neden bu düşüncelerin temelindeki varsayımlar kabul edilmelidir? Fakat bu eksikliklere rağmen, yazarın temsil probleminin üzerine cesaretle gitmesi ve problemi tartışmaya açması kitabın önemli artılarındandır.

Eserde kullanılan zengin literatürün kitabın sonunda, kitapta yer alan bölümlere uygun olarak sınıflandırılması konuyla ilgilenen okuyuculara önemli bir kolaylık sağlar mahiyettedir. Eserde aşırı “öztürkçe” bir dil kullanılması konunun spesifikliği ile de bir araya gelince anlaşılması biraz zor bir metin ortaya çıkmıştır. Eserin orijinaline ulaşamadığımızdan tercüme ile ilgili bir değerlendirme yersiz olacaktır. Bununla birlikte bu kitabın Türkçeye kazandırılması, modern bilim hakkındaki tartışmaları takip etme açısından oldukça önemli ve takdir edilmesi gereken bir durumdur.

Behram Hasanov